

AŞK VE ŞİİR BAĞLAMINDA MAHLAS BEYİTLERİNDEN HAREKETLE İKİ ŞAİR İKİ ŞİAR: FUZÛLÎ VE BÂKÎ'DE AŞK VE ŞİİR

Fettah KUZU*

Geliş Tarihi: Ocak, 2018

Kabul Tarihi: Mart, 2018

Öz

16. yüzyılın iki büyük şairi olan Fuzûlî ve Bâkî, şiirlerinin mahlas beyitlerinde ele alınan hususlara bağlı olarak sanat anlayışları ve dünya görüşleri ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. İki şairin, eserlerini meydana getirirken içinde buldukları ruh hâli şiirin bütününe yayılmakla birlikte daha çok mahlas beyitlerinde görüntü düzlemine çıkmaktadır. Bu bağlamda Fuzûlî, aşk mefhumu etrafında geliştirdiği hayallerini ifade etmede şiiri araç olarak kullanan bir âşık izlenimi verirken Bâkî en güzel şiiri yazma tutku ve gayesiyle aşk olgusunu şiirinin malzemesi olarak kullanan bir şair portresi çizmektedir. Diğer bir ifadeyle Fuzûlî aşkın şairi, Bâkî şiirin âşığı edasıyla şiir söylemektedir.

Bu çalışmada, söz konusu iki usta şair, şiirlerinin mahlas beyitlerinde en fazla üzerinde durdukları aşk ve şiir mefhumları yönünden mukayeseli olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Fuzûlî, Bâkî, Mahlas, Aşk, Şiir, Tevazu, Tekebbür.

IN THE CONTEXT OF LOVE AND POEM TWO POETS TWO TRAITS FROM THE POINT OF PSEUDONYM COUPLETS: LOVE AND POEM IN FUZULI AND BAKI

Abstract

Two great poets of 16th century, Fuzuli and Baki have presented important information about their artistic perspectives and world views depending upon the subjects discussed in their pseudonym couplets. The moods of two poets during the process of poem writing spread over whole of their poems but rather appear in pseudonym couplets. In this context Fuzuli stands as an amorous person using poems as the means of explaining his imagination on the concept of love whereas Baki figures as a poet using the concept of love as the material of his poems with the intention and passion of writing the best poem. In other words Fuzuli is the poet of love and Baki is the lover of poem.

In this study, these two great poets are to be researched comperatively in terms of love and poem concepts which have been the most accentuated subjects.

Keywords: Fuzuli, Baki, Pseudonym, Love, Poem, Modesty, Arrogance.

* Dr. Öğr. Ü.; Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fettahkuzu@hotmail.com.

Giriş

Metin tahlilinde okur ve metin merkezli okumaların oldukça rağbet gördüğü günümüzde metne yazar eksenli yaklaşımlar gittikçe önemini kaybetmektedir. Günümüz edebiyat araştırmalarında yazarın / şairin ne dediğinin anlaşılıp araştırılmasından ziyade bizzat metnin ne dediği üzerinde duran yaklaşımlar ile metni de tahlilin merkezinden çıkarıp okurun metinden ne anladığına yoğunlaşan farklı perspektifler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken nokta metnin / şiirin varlık alanına çıkışında ilk ve en önemli aktörün yazar / şair olduğu hususudur. Netice itibarı ile bir şairin eserlerini tek tek ele alırken metin ve okur merkezli okumalar sayısız anlam katmanlarına kapı aralamak için uygun görünmektedir. Ancak bir şair, şiirlerinin bir bütün olarak değerlendirildiği bir süreçte şiirin iç ve dış yapısının genel özellikleri ve bu özelliklerin ortaya çıkmasında etken olan bireysel kimlik hususiyetleri hakkında ciddi ipuçları vermektedir.

Bu bağlamda Türk edebiyatının aynı dönemde yaşamış farklı iki büyük şairi olan Fuzûlî ve Bâkî şiirlerinin geneline yayılan birbirinden farklı birtakım kişisel özellikleriyle incelemeye değer veriler sunmaktadır.

Bütün şairler gibi her iki şair, şiirlerinde anlatıcı konumunda adeta şiirlerin gizli öznesi durumunda iken mahlas beyitlerinde gerçek özne olarak ortaya çıkarlar. Mahlas beyitleri genel olarak şiirin özeti bazen de sonuç bölümü fonksiyonuyla önem arz eder. İşte şiirin ya da şairin ne demek istediği meselesi bir anlamda bu beyitte açık veya zımnen okurlara sunulur. Bu noktada Fuzûlî'nin mahlas beyitlerinin çoğu ıstırap içerisindeki bir âşık tarafından aşk ile ilgili şikâyet, öneri, hâl ve mülahazaların tevazu çerçevesinde dile getirilerek aşkın kutsandığı bir alan olarak tezahür ederken Bâkî'nin şiirlerindeki mahlas beyitleri, onun kendi şiirini ve şairlik istidadını övme noktasında tefahür ve hatta tekebbür sınırlarının zorlandığı bambaşka bir mahiyet arz etmektedir.

Bu çalışmada mezkûr iki şair, şiirlerindeki mahlas beyitlerinde dile getirmiş oldukları söylemleri açısından mukayeseli olarak incelenmek suretiyle aşk ve şiir hakkındaki duygu ve düşünceleri noktasından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İnceleme

Mahlas Seçimlerinden Hareketle Fuzûlî ve Bâkî

Fuzûlî ve Bâkî günümüze kadar şöhretleri artarak devam etmiş 16. yüzyılın iki usta şairidir. Şiirleri asırlar boyunca ilgiyle okunmuş, her dönemde şiirlerine nazireler yazılmıştır.

Mukayese konusu mahlas beyitleri olduğu için öncelikle iki şairin tercih etmiş oldukları mahlasların semantik bir mukayesesini önem arz etmektedir. Fuzûlî kelimesi boş, faydasız, gereksiz anlamlarında kullanılan bir kelime olup şairin bu mahlası seçmesi ile ilgili gerekçe bizzat kendisi tarafından Farsça Dîvânı'nın dibacesinde mealen “Zira ‘Fuzûlî’ lûgatta ulûm ve fûnun gibi fazlın cem'idir. Fuzûlî'nin halk arasında öteki ma'nâsı edebi muhalif harekettir” (Tarlan, 2001: 11) şeklinde açıklanmaktadır. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere “Fuzûlî” kelimesinin olumlu ve olumsuz iki farklı anlamı muhtevi olması, şairin bu mahlası seçiminde etkili olmuştur. Ali Yıldırım mahlaslar üzerine kaleme aldığı çalışmasında, Fuzûlî'nin Farsça Dîvânı'nın dibâcesinde kendi mahlasını seçme sürecine ile ilgili mülâhazalarına yer verirken “Fuzûlî” kelimesinin biri olumlu diğeri olumsuz iki anlamından ve her iki anlamın farklı açılardan bakıldığında kendini nasıl yansıttığından bahsetmektedir (2006: 26-27). Bir tarafı tevazu diğeri tarafı büyülenme emaresi taşıyan söz konusu mahlas, şairin karakter yapısı ile ilgili ipuçları da sunmaktadır. Diğeri bir ifadeyle genellikle kendini değersiz, boş ve faydasız addettiği söylemlerin arka planında çok da hissedilmeyen kendine değer yükleme arzusu gizlenmektedir.

Fuzûlî, aldığı mahlasla tevazuu temsil ederken Bâkî, asıl adı olan Abdülbâkî'den ihtisar edilmek suretiyle “ebedî” olma iddia ve arzusuna işaret etmektedir. Söz konusu mahlasların seçimi şairlerin dünya görüşleri, hayal dünyaları ve sanat anlayışları ile olduğu kadar her iki şairin sosyal statüleri ile de alakalı bir durum arz etmektedir. Zira Fuzûlî; avamdan biri olarak ömrünü Irak çöllerinde türbedarlık yaparak geçirmiş ve bir gün sarayın dikkatini çekebilmeyi umarak kısıtlı imkânlarla sahip biçimde mütevazı bir yaşam sürmüştür (Şentürk ve Kartal, 2005: 258). Bâkî ise devlet erkânının gözdesi ve bir şeyhülislam namzedi olarak her türlü maddi manevi imkâna ulaşabilme ayrıcalığı ile devrinin “sultanu'ş-şu'arâ”sı unvanıyla meşhur bir şair olarak anılmıştır (Şentürk ve Kartal, 2005: 283). İki şairin sosyal statüleri arasındaki bu uçurum onlarla ilgili gerek yaşadıkları dönemde gerekse sonraki dönemlerde yapılan değerlendirmelerde oldukça etkili olmuştur. Elbette sosyal bilimlerde ve özellikle edebiyat alanında eser ve müelliflerin değerlendirmeleri belli birtakım kriterler doğrultusunda kısmi bir nesnellik taşısa da mutlak manada objektif bir değerlendirmede bulunulabilmesi imkânsız kabul edilecektir. Zira sanat eserinin anlaşılması, açıklanması, tahlil edilmesi veya tenkide tabi tutulması süreçlerinde sanatın doğası gereği kişisel zevk ve beğeniler, estetik algı farklılıkları gibi öznel unsurlar belirleyici olmaktadır.

Kendini kullar içerisinde en halis, saf ve temiz olmakla tanımlayan Bâkî, bu tanımlamayı yani kullar arasında en seçkini olduğunu belirten “ahlasu'l-ibâd” ibaresini, mahlas olarak kullandığı takdirde efendisinin kendini yani Bâkî'yi tanıyacağı iddiasındadır. Zira

şairlikteki büyüklüğü ve şiirindeki benzersizliği sayesinde şiirleri, okuyanlar için şiirin sahibini hemen gösterecek kadar ayırt edicidir.

Bâkî kifâyet eyler işâret efendüne

Mahlas yerine yazdurasın ahlâsu'l-ibâd (G. 38 / 6)

Mahlaslar üzerine yaptığı çalışmada Ali Yıldırım söz konusu beyitle ilgili “Divan Edebiyatımızın büyük şairlerinden Bâkî ise şu beytinde mahlası, şâirin veya âşıkın künyesi, kimliği, alâmeti gibi görmektedir” (2006: 22-23) ifadelerine yer verirken Sâlim tezkiresinde Bâkî'nin mahlas seçimi için yapmış olduğu değerlendirmeler ışığında asıl adı olan Abdulbâkî'den ihtisarla kullanılan Bâkî isminin Allah'ın isimlerinden olduğuna ve bu mahlası kullanmanın cesaret istediğine dikkat çekmektedir (2006: 77). Mahlasın şair için zamanla karakter özelliklerini ve sanatını etkileyecek bir tesire sahip olduğunu “Yani mahlas zamanla şairin, şiiriyetini tamamıyla anlatır ve kuşatır bir hale gelmiştir” (2006: 106) ifadesiyle dile getirmektedir.

Aşk Şairi Fuzûlî / Şiir Âşıkı Bâkî

Aşk ve şiir bağlamında iki şairin şiirlerindeki mahlas beyitlerine bakıldığında genel olarak Fuzûlî'nin aşk ve âşıklık, Bâkî'nin ise şiir ve şairlik vurgusu yaptığı görülecektir. Fuzûlî “ben anlatıcı” olarak şiirindeki âşıktır, mahlas beyitlerinde şiir ve şair ile ilgili değerlendirmeleri de hep aşk ve maşuk kaynaklıdır. Diğer bir ifadeyle Fuzûlî, şiirinin güzelliğini veya söz söylemedeki maharetini maşuka ve ona olan aşkına borçlu olduğunu ifade etmektedir. Bâkî için aşk, şiir için bir vasıta ve asıl amaç şairlikteki büyüklüğünü ifade etmektir. Başka türlü söylenecek olursa o, mükemmel bir âşık olduğu için güzel şiir yazan biri olarak değil, mükemmel bir şair olduğu için aşkın sözcülüğünü üstlenen biri olarak görünür. Bu manada Fuzûlî aşkın şiirini yazan, şiiri aşkın anlatılmasında araç olarak kullanan “aşkın şairi” iken Bâkî şiire âşık, aşkı şiirinin teşekkülünde araç olarak kullanan bir “şiir âşıkı” olarak eserlerini meydana getirmiştir.

Bâkî'nin poetikasını özetleyen aşağıdaki iki beyitten de anlaşılacağı üzere Bâkî için şiir, yeniliğe kapı aralayıp bağlama göre en zarif ve nazik söyleyiş ile en sert ve erkekçe bir eda arasında ustaca köprü kurabilen bir üslubu gerektirmektedir.

Olıcak hûb gönül virmege irfân ehli

Şi'r-i Bâkî gibi hem şûh gerek hem tâze (G. 454 / 5)

Aşkî tahrik edecek şiirin kendi şiirleri gibi şuh ve taze olması gerektiğinden hareketle hem şiir hakkındaki mütalaasını ortaya koyup poetikasının altını çizmekte hem de şiir ile ilgili hüküm vermek suretiyle şairlik derecesine göndermede bulunmaktadır.

Bâkıyâ tarz-ı şî'r böyle gerek
Hem zarîfâne hem levendâne (G. 471 / 7)

Bâkî bu beyitte de yine şîir hakkında hüküm vermekte, şîirin yerine göre edasının farklı ve değişken olabilme özelliğinin bulunmasına işaret etmektedir.

Fuzûlî ise aşığıdaki beyitte kısa ama öz biçimde şîirinin temel unsurunun aşk olduğunu ve şairliğinin âşıklıkla kaim olduğunu belirterek poetikasını özetlemektedir.

Menden Fuzûlî isteme eş'âr-ı medh ü zem
Men âşıkam hemîşe sözüüm âşıkânedür (G. 99 / 8)

Muhammed Nur Doğan “Fuzûlî'nin Poetikası” adlı makalesinde, şairin Farsça Dîvânı'nın mukaddimesinde şîire başlama macerasına atıfla “Fuzulî'ye göre şîirin kaynağı, yaratılıştaki gizli olan harareti ihtiras ve aşktır. Gönlün derinliklerinde gizli olan bu ihtiras ve aşk, istidatın karşısına şîir kapılarını açar” (1996: 52) şeklinde Fuzûlî şîirinin kaynağının aşk olduğunu belirtmektedir. Fuzûlî, Farsça Dîvânı'nın dîbâcesinde şîir-ilm ilişkisinden bahsederken ilimsiz şîirin esassız duvar gibi olup esassız duvarın da yıkılmaya mahkûm olduğunu dile getirmişken (1996: 52) aşkın önemi ve her şeyden önceliğı üzerine söylemiş olduğu meşhur kıt'asında kendi söylediğini inkâr noktasına gelmiştir.

İlm kesbiyle pâye-i rif'at
Ârzû-yı muhal imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlm bir kîl ü kâl imiş ancak (Kt. 19)

Onu bu noktaya getiren hiç şüphesiz kendinin de ifade ettiğı gibi aşk ve aşkın her şeyi aşan özelliğidir.

Fuzûlî'nin, mahlas beyitlerinde kendi şîiri veya şairliği ile ilgili mülâhazalara yer verdiği örnekler daha ziyade kasidelerinde gözlemlenmektedir. Gerek söz konusu kasidelerin gerekse az sayıdaki gazellerin mahlas beyitlerinde yer alan şîirle alakalı değerlendirmelerde Fuzûlî, şîirine güzellik ve kıymet kazandıran unsuru şîirine kaynaklık eden memduha bağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle şîirini makbul kılan, konusu tevhit ve münacat olanlarda Allah, na'tlerde peygamber, methiyelerde memduhlar ve daha genel anlamda şîirde tasvir edilen “sevgili”dir.

N'ola gördükçe seni olsa Fuzûlî gûyâ
Sen bir âyinesin ol tûtî-i şîirin-güftâr (K. 40 / 28)

Kendini şirin sözlü bir papağana, sevgiliyi de onu konuşuran aynaya benzettiği beyitte Fuzûlî, şiirinin kaynağı ve ilhamı olarak sevgilisine olan aşkını göstermektedir.

Nişân-ı şefkatindir kim olur izhâr-i hamdin'çin
Fuzûlî tîre tab'ından kelâm-i can fezâ peydâ (G. 4 / 7)

Fuzûlî, mutlak sevgili olan Allah'a olan şükrünü eda edebilmesi için karanlık tabiatından hayat veren sözler ortaya çıkarmasının yine Allah'ın lütuf ve merhametinin bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır.

Lâhza lâhza gülşen-i medhinde gûyâ olmasa
Bülbül-i nutku Fuzûlî'nün hôş-elhân olmasun (G. 235 / 7)

Yukarıdaki beyitte Fuzûlî, bülbüle benzettiği şiirinin güzel nağmeli oluşunu, sevgilisinin övgüsünden kaynaklı olduğunu itiraf etmektedir.

Fuzûlî'nün tarîk-i nazma tab'ın müstakîm etmiş
Hayâl-i kâmetün kim bir eliftir i'tidâl üzre (G. 256 / 7)

Benzer şekilde bu beyitte de Fuzûlî, yaratılışını şiir yolunda dosdoğru ilerlemesine uygun hâle getiren unsurun, sevgilinin elif gibi ölçülü ve düzgün olan boyunun hayali olduğunu belirterek şairlik istidadını sevgilisine bağlamaktadır.

Yümn-i na'tinden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nisandan dönen tek lü'lü-i şeh-vâre su (K. 3 / 27)

Meşhur “Su Kasidesi”nde peygamber övgüsünün kendi şiirini uğurlu ve bereketli kıldığını belirten Fuzûlî yine peygamber için kaleme aldığı “Hançer” redifli kasidesinde benzer şekilde sözlerini düşmanlarının gözünü çıkartacak hançere teşbih etmektedir.

Bi-hamdi'llâh ki hâlâ dîde-i bed-hâha na'tinden
Fuzûlî nazmının her satırını bir cân-sitân hançer (K. 4 / 28)

Örnek beyitlerden de anlaşılacağı üzere Fuzûlî, söz söylemede ilhamını sevgiliden aldığını beyan etmekte ve bir anlamda şiirine renk veren, güzellik katan etkenin bizzat maşuk veya memduh olduğunu itiraf etmektedir.

Bâkî'nin şiire dair ifadelerinde ise şiirdeki güzellik ve kıymet şairin bizzat kendi muhayyilesi ve istidadından ileri gelmektedir. Bâkî hiç de mütevazı sayılamayacak birçok mahlas beytinde şiir sahasında sultanlığını ilan etmekten çekinmez ve kendini Selman ve Hüsrev gibi usta şairlerle kıyaslar. Hatta bazı beyitlerde kendinin mezkûr usta şairlerden daha yüksek bir mertebede olduğu yönünde iddialı ifadelere yer verir.

Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî

Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zâd (G. 35 / 7)

Bâkî'nin kalemi sevgilinin yüzünün özelliklerini öylesine güzel anlatıp onu öyle mükemmel renklendirir ki ünlü minyatür sanatçısı Bihzâd dahi eserlerinde o denli güzel tasvirler yapamaz. Böyle bir ifade de aslında gizliden gizliye sevgilinin güzelliğini ikinci plana atma söz konusudur. Sevgiliye asıl güzellik kazandıran unsur Bâkî'nin şairliği ve tasvir yeteneğidir. Bu yönüyle Bâkî sevgiliye renk katan, onu güzelleştiren bir şairdir.

Oldı vasf-ı suhan-ârân ile şi'r-i Bâkî

Rif'at-i pâyede hem-sâye-i nazm-ı Selmân (K. 2 / 36)

Kendi şiirinden bahsederken Bâkî, sevgilinin veya övgüsü yapılan kişinin söze ziynet veren özelliklerinden dolayı şiirini mertebe olarak Selman'ın şiiri ile komşu addetmektedir. Fuzûlî şiirinde alışıldık olmakla birlikte Bâkî şiirlerinin genelinde çok fazla örneğine rastlanılmayan bu söylem, Bâkî'nin şairlik ve şiir söyleme noktasındaki beceri ve başarısının sevgiliyi ya da memduhu vasfetmeye bağlı olduğunun itirafı niteliğindedir.

Tevâzu ile Tekebbür Arasında

Klâsik şiirin temelini oluşturan unsurlardan en önemlileri İslam medeniyetinin birincil kaynaklarından Kur'an, hadis ve tasavvuftur. Şairler dâhil oldukları medeniyet dairesinin zorunlu kıldığı birtakım özellikleri doğrudan veya semboller düzleminde dolaylı olarak yansıtmak durumundadırlar. Bu durumun doğal bir neticesi olarak İslam ahlakının zorunlu kıldığı "tevazu" ve kaçınılmasında ısrar edilen "tekebbür" ile ilgili kişiliklere yansımış olan bazı özellikler şairlerin gerek sanat eserlerinde gerekse bireysel yaşantılarında farklı biçim ve suretlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Bâkî, şiirlerinin geneline yayılan ve özellikle sanatçı kişiliği ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerinde tefahürün ötesine geçerek tekebbürün sınırlarını zorlamaktadır. Fuzûlî ise genel anlamda aşk ve âşıklık sahasında sürekli olarak kendi acizliğinden ve değersizliğinden söz etmekle tevazu alanında örnek bir kişilik olarak görünmekle birlikte bu aşırı alçakgönüllü tavrın altında gizli bir tekebbürü de akla getirecek söylemler ortaya koymaktadır. Ancak Fuzûlî, aşktaki üstün makamına işaretle tekebbürü zorlarken bile bu büyüklenmeyi ve kibri maşukuna bağlı olarak diğer bir ifadeyle maşuk karşısındaki mutlak "fakr" halinden kaynaklı bir "istiğna" durumunu tecrübe etmektedir.

Kadrüni seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el baglayalar karşuna yârân saf saf (G. 229 / 9)

Devrinde “sultanu’ş-şu’arâ” unvanı ile anılan ve gerek çalışma hayatında gerek sanat hayatında ulaşılması güç noktalara gelmiş olan Bâkî, belki de çok arzuladığı şeyhülislamlık makamını elde edememenin üzüntüsüyle dostlarının kadirbilmezliğinden yakınmaktadır. Bâkî’nin bu sitemi haksız belki biraz da nankörcüdür.

Fuzûlî ise ömrünü geçirdiği Irak topraklarında fakr u zaruret içerisindeki durumundan şikâyet ederken bile içinde bulunduğu duruma isyan etmeyen, kanaatkâr bir tutum sergilemektedir:

Fuzûlî ister isen izdiyâd-i rütbe-i fazl

Diyâr-i Rûm-ı gözet terk-i hâk-i Bağdâd et (G. 41 / 7)

Değerinin bilinmemesinden şikâyet ediyor gibi görünen Fuzûlî, bulunduğu yeri terk edip “diyâr-ı Rûm” a gitmedikçe bu durumun düzelmeyeceğinin farkındadır. Ancak beyitteki “ister isen” ifadesi ile aslında bunu çok da önemsemediğini veya istemediğini ifade etmektedir.

Sûret itdün şî’rünü girdün nigârün gönline

Bâkıyâ bu nakş ile sen nükte kazdun mermere (G. 481 / 5)

Sevgilinin gönlünün taşta teşbihi klâsik şiirin çok fazla kullanılan benzetme unsurlarındandır. Bâkî, sevgilinin gönlüne, yazdığı şiir vasıtasıyla girdiğinden bahsederken bu durumu mermere yazı yazmak olarak betimlemektedir. Fuzûlî’nin aşağıdaki beytinde ise sevgilinin “taş bağı” merhametsizliğin karşılığı olarak kullanılmaktadır:

Ey Fuzûlî ol sanem efgânına rahm eylemez

Taşta benzer bağı te’sir eylemez efgân ana (G. 10 / 7)

Feryatlarına acımayan sevgili için “sanem” tanımlaması yapan Fuzûlî, ikinci mısradaki “taşta benzer” ifadesiyle “sanem” in bilinen anlamına göndermede bulunmakta ve taştan olması hasebiyle âşkın feryadının ona etki etmeyeceğine vurguda bulunmaktadır.

Yukarıda iki şairin, aynı sembollerini şiirlerinde merkeze aldıkları hususlar noktasında nasıl farklı kullandıkları görülmektedir. Bâkî her fırsatta olduğu gibi şairliğine ve şiirinin eşsizliğine göndermede bulunurken Fuzûlî çektiği acılar karşısında sevgilinin duyarsızlığına dikkat çekmektedir. Şiir hususunda kendisine hiç kimseyi rakip görmeyen Bâkî her fırsatta şiirini ve şairliğini göklere çıkarma gayreti içerisinde görünmektedir.

Bâkî suhanda sana bu gün hem-cenâh yok

Tab’-ı bülendün evc-i belâgat hümâsıdur (G. 80 / 5)

Belagat zirvesinin “hümâ”sına benzettiği üstün tabiatı sayesinde söz söylemede denginin bulunmadığını ifade ederken aslında tekebbürün zirvesinde olduğunu ve Humâ benzetmesiyle de ayaklarının yere basmadığını itiraf etmektedir.

Şi’r-i Bâkîye nazîr olmaz hiç

Fenn-i aşk içre olupdur üstâd (G. 44 / 6)

Bâkî’nin hem şiir alanında hem de aşk sahasında üstatlığını ilan ettiği beyit onun tevazu kabul etmez tutumunu kısa ve öz biçimde gözler önüne sermektedir.

Bâkî musahhar oldı bana kişver-i suhan

Geçdüm serîr-i nazma bu gün husrevâne ben (G. 357 / 6)

Söz ülkesini fethedip Hüsrev misali şiir tahtına geçtiğini söyleyen Bâkî, şairlik sahasında kendi sultanlığını ilan etmektedir.

Re’îs-i bahr-i nazm oldun bu gün âlemde ey Bâkî

Gazel dimek senün tab’-ı dür-efşânunda kalmışdur (G. 165 / 5)

Bir başka beyitte şiir deryasının reisi olarak gazel söylemenin kendi inciler saçan yaradılışına mahsus olduğundan bahsetmektedir.

Elünde hâtem-i fazl u belâgat ey Bâkî

Adû-yı kec-nazar inkâr iderse gözine bas (G. 220 / 5)

Bâkî söz söylemede o kadar iddialıdır ki fazilet ve belagat mührünün kendinde olduğundan ve kıskanç düşmanlarının bu durumu kabullenememeleri karşısında bu mührün onların gözüne basılacağından bahsederken hiç de mütevazı görünmemektedir.

Zâhirâ gerçi gedâ-sûretem ammâ Bâkî

Mahzen-i genc-i ma’ânî dil-i vîrânumdur (G. 118 / 5)

Bâkî dışa yansıyan hâliyle bir köle mesabesinde görüldüğünü ancak hakikatte bu görüntünün aksine vîran gönlünün mana hazinesinin bulunduğu yer olduğu iddiasıyla büyüklük derecesini bir kez daha yinelemektedir.

Fuzûlî’nin âşıklıkta en yüksek makamda olma iddiası Bâkî’de şairlik sahasında kendini göstermektedir. Bu yönüyle iki şairin şiirlerinin tamamına yayılan iki ayrı izlek olarak Fuzûlî’nin “âşık”lığı ve Bâkî’nin “şair”liği ön plana çıkmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği üzere aslında Fuzûlî’nin de tefahür izleri taşıyan bazı beyitlerinde tekebbürün sınırlarını zorladığı ve şiirlerinin genelinde hissettirdiği tevazuun gerçekliğini sorgulatan ifadelerine rastlamak mümkündür.

Ne pervâne döyer bir şu'leye ne şem' bir âha
Fuzûlî sanma kim benzer sana âlemde her âşık (G. 152 / 7)

Kendi âşıklığının benzersizliğini pervanenin muma, mum ateşinin âha dayanamayacağından bahisle dile getirirken âlemde âşıkların sultanı olduğunu haykırmaktadır.

Ey Fuzûlî ben melâmet mülkünün sultânıyım
Berk-i âhım tâc-i zer sîm-i sirişkim taht-i âc (G. 49 / 7)

Sürekli etmekte olduğu “âh”ının şimşegini taç, gözyaşlarını da fildişi taht olarak tarif ederek melâmet mülküne sultan olma iddiası, görüntüde mutlak bir tevazu haline işaret etmekle birlikte gerçek aşk yolunda ilerleyen ve bu yolda hiçbir rakip tanımayan bir salikin gizli kibrini de göstermesi bakımından ilginçtir. Aşağıdaki beytin sadr mısraı iki kelime dışında yukarıdaki beytin sadr bölümü ile aynıdır.

Ey Fuzûlî ben melâmet gevherinin genciyim
Ejderhâdır kim yatar çevremde zencîr-i cünûn (G. 229 / 7)

Bir öncekinden farklı olarak Fuzûlî kendini melâmet mülkünün sultanı değil melâmet cevherinin hazinesi olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bağlı olduğu hayali delilik zincirinin de bu bağlamda hazineyi koruyan ejderha olarak tasviri onun delilik ve melâmet kavramlarına yüklediği anlamın önemine işaret ettiği gibi tasavvuf istilâhında kınanma korkusu olmadan nefsi terbiye etme hususunda delilik dâhil insanların tepkilerini çekebilecek her türlü davranışı sergilemeye ruhsat veren melamilik öğretisinde zirvede olduğunu ima etmektedir.

Ey Fuzûlî akıtıp seyl-i sirişk ağlayalı
Aşk ehline figân etmegi kânûn ettin (G.166 / 7)

Aştaki makamını ifade ederken biraz daha ileri giden Fuzûlî aşk uğrunda akıttığı gözyaşlarının aşk ehli için figan etme âdetine dönüştüğünü iddia ederek kendini aşkta kanun koyucu ilan etmektedir.

Ey Fuzûlî her amel kılsan hatâdır gayr-ı aşk
Bu durur ben bildiğim vallâhu a'lem bi's-savâb (G. 27 / 7)

Fuzûlî için aşktan başka her şey boş ve yalandır. Her fırsatta aşkı önceleyen ve varoluş sırrını aşka bağlayan Fuzûlî aşağıya alınan beyitte, ayrılık acısının aşk zevkini arttırdığından bahisle kavuşma hevesine düşmesini bir hata olarak yorumlamaktadır.

Gam-i hecrdir ki artar eseriyle aşk zevki
Galat eylemiş Fuzûlî ki visâle talib olmuş (G. 135 / 5)

Bütün bu beyitlerde Fuzûlî'nin aşırı biçimde kendi âşıklığını yüceltmesi maşukunun yüceliği ve ona duyulan aşkın büyüklüğünden kaynaklıdır. Fuzûlî'yi bu noktaya getiren yine maşuk tarafından ona bahşedilmiş olan aşkıdır. Fuzûlî için kendini yüceltme alanı şairliği değil âşıklığıdır. O fırsat buldukça meşhur aşk kahramanları ile kendini kıyaslamakta ve bu kıyaslamada kendi âşıklığını zirveye oturtmaktadır.

Yazanda Vâmık u Ferhâd ü Mecnun vasfin ehl-i derd
Fuzûlî adını gördüm ser-i tûmâre yazmışlar (G. 68 / 7)

Aşkın sıkıntıları söz konusu olduğunda Vâmık, Ferhâd ve Mecnûn gibi her biri türlü meşakkatlere katlanmak zorunda kalmış aşk kahramanlarını kendinden daha aşağıda bir yerde görmektedir.

Levh-i âlemden yudum eşk ile Mecnûn adını
Ey Fuzûlî ben dahi âlemde bir ad eylerim (G. 185 / 7)

Derdinden hâsıl olan gözyaşlarının, aşkı uğrunda katlandığı sıkıntılar ve dertler bağlamında âşıkların sembol ismi durumundaki Mecnûn'un adını âlemden sildiği ve kendi isminin aşkın ve âşıklığın yeni sembolü olduğu yönündeki iddiasıyla Fuzûlî aşk sahasında üstatlığını ilan etmekten çekinmemektedir.

Ey Fuzûlî kime sûz-i dilimi şerh edeyim
Yok benim kimi yanan âteş-i hicrân içre (G. 254 / 7)

Yine derdinden ve ıstırabından bahsettiği yukarıdaki beyitte zahiren bir yakınma söz konusu iken aslında kendini anlayacak seviyede bir âşık bulunmadığını söylemekle bir kez daha aşktaki mertebesine işaret etmektedir.

İki şair sevgilinin zulüm ve cefası karşısında takındıkları tavır yönünden de oldukça farklı portreler çizmektedirler. Fuzûlî, sevgilinin cefasından şikâyet etmek bir yana âdeta onun eziyetleri ile hayat bulmaktadır.

Edemen terk Fuzûlî ser-i kûyun yârın
Ne kadar zulm yeri ise bana hoştur vatanım (G. 204 / 7)

Sevgilinin bulunduğu yeri, sevgiliden gelen bütün sıkıntılara rağmen terk etmeyeceğini söylerken sevgilinin mahallini vatanı kabul etmektedir. “Aşk kemâle erince, âşık mükemmelliğin sadece mâşuğa ait olduğunu anlar, ona benzer bir şey bulamaz ve onu başkalarıyla karıştırmaz. Ağyârdan uzaklaşır. Uzaklaşamayacağı şeyler ise mahallesinin köpeği, yolunun tozu-toprağı gibi onunla alakası olan şeylerdir” (Gazâlî, 2008: 39). Fuzûlî, Gazâlî'nin

de işaret ettiği biçimde her ne olursa olsun sevgiliden ayrı kalamayacağını belirterek kâmil bir âşık olduğunu ima etmektedir.

Sitem taşı melâmet hançeri bî-dâd şem-şîri
Fuzûlî her cefa kim gelse hoşdur câna cânandan (G. 212 / 7)

Yukarıdaki beyitte de sevgiliden gelen her türlü sitem, kınama, zulüm benzeri cefaların sırf sevgili kaynaklı olmaları sebebiyle memnuniyet verici olduğunu vurgulamaktadır.

Ey Fuzûlî hûb-rûlardan tegâfüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandır sana (G. 21 / 7)

Önceki beyitlerde cefa ve sıkıntının kendisi için lütuf olduğu, kendisinin bu ıstırap verici halden bir şikâyetinin olmadığını belirtmiş olan Fuzûlî bu beyitte ise gerçek manada katlanılması zor olan şeyin sevgilinin ilgisizliği olduğuna dikkat çekmektedir. Bâkî ise aşkın ıstırapları karşısında Fuzûlî kadar sabırlı ve tahammüllü bir duruş sergileyememektedir.

Bâkî senden cefâ vü cevır ummaz
Eger olursa lutfun ihsânun (G. 249 / 7)

Fuzûlî için sevgilinin ihsanı ona layık gördüğü cefanın ta kendisi iken Bâkî, sevgilisinin kendisine zulüm ve cefa etmeyeceğini olsa olsa lütuf ve ihsanda bulunacağını umduğunu beyanla cefaya katlanamayacağını da altını çizmektedir.

Bâkî-i dil-hasteye cevır ü cefâlar eylemek
Ol güzeller pâdişâhınun düşer mi şânına (G. 480 / 5)

Benzer şekilde bu beyitte de Bâkî, güzeller güzeli sevgilisinin kendisine sıkıntı ve cefa göstermesinin onun şânına aykırı olacağından dem vurmaktadır.

Bâkî cihânda resm-i vefâdan nişâne yok
Yâr adın anma aklun eger sana yâr ise (G. 441 / 5)

Beyitte vefasızlıktan şikâyet ederken aşkla ilgili bir gerçeğe de göndermede bulunan Bâkî, aklı olanın aşkla işi olmayacağını öğütlemektedir. Gerçekten de aşk özellikle tasavvuf ıstılahında aklın devre dışı kaldığı bir alan olarak tezahür etmektedir. Fuzûlî'nin aşk ve kendi âşıklığı ile ilgili olarak her fırsatta cünûn kavramına işaret etmesi, aşkın tezahür alanının akıl değil gönül olmasından kaynaklanmaktadır.

Neye dirlerse katlanır Bâkî
Mihnet-i intizâre katlanmaz (G. 200 / 9)

Aşkın katlanılması zor sıkıntılara tahammül etme ile ilgili üstü kapalı da olsa olumsuz bir tavır ortaya koyan Bâkî bu beyitte açık ve net bir şekilde sevgiliyi bekleme, ondan gelecek hayırlı bir haberi gözleme eziyetine katlanamayacağını itiraf etmektedir. Fuzûlî ise aşk karşısında vuslat beklentisi olmaksızın her zaman eza ve cefa umarak ve bu cefaları bir ihسان kabul ederek âşıklıkta ulaşılması güç bir mertebenin talibi ve hatta sahibi gibi görünmektedir.

Düşmez çü şâh kurbu Fuzûlî gedâlara
Ol şehden iltifât ne nisbet bana sana (G. 17 / 7)

Kendi kendine yakındığı yukarıdaki beyitte sevgilinin yakınında olma gibi bir ayrıcalığı olmadığından ve ondan bir iltifat beklentisinin de bulunmadığından bahsederken aslında şikâyetten çok bir memnuniyet ifadesi sezilmektedir.

Gerek aşkta gerek söz ve şiir söylemedeki üstünlük iddialarının yer aldığı yukarıdaki örnek beyitlerin yanında her iki şairin, ömürlerini şiir ve aşk uğrunda tüketmelerine olan pişmanlıklarını dile getirdikleri aşağıdaki beyitler, ölümlü dünyadan ayrılmadan önce boşa geçirilmiş olan ömürlere duyulan nedamet belirtisi olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Ko şî'ri Bâkıyâ dâ'im niyâz it
Du'â'-i devlet-i sultân ehemdür (G. 147 / 10)

Şiiri bırakıp sürekli olarak Allah'a devlet için dua etmenin daha önemli olduğunu söylerken gönül verdiği söz söyleme ve şairlik mesleği ile bağdaşmayacak biçimde sanatçı hassasiyetini bir kenara bırakmış görünen Bâkî gibi Fuzûlî de aşağıdaki beyitte ömrünü aşk uğruna harcadığını ve bu durumun bir gaflet uykusu olduğunu dile getirmektedir.

Aşk sevdasına sarf eyler Fuzûlî ömrünü
Bilmezem bu hâb-i gaffletten kaçan bîdâr olur (G. 96 / 5)

Fuzûlî, bu gaflet uykusundan ne zaman uyanacağını bilemediğini söyleyerek aslında ölüm arifesinde günahkâr bir mümin edasıyla Allah'ın rahmetine sığınıp tövbe eden bir kul izlenimi vermektedir.

Sonuç

Klâsik Türk edebiyatının en fazla üzerinde durulmuş olan iki meşhur şairinin, şiirlerindeki mahlas beyitlerinde ele aldıkları hususlar okurlarına onların sanat anlayışları ve dünya görüşleri ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. İki şairin, eserlerini meydana getirirken içinde buldukları ruh hali şiirin bütününe yayılmakla birlikte daha çok mahlas beyitlerinde görüntü düzlemine çıkmaktadır. Bu bağlamda Fuzûlî, aşk mefhumu etrafında geliştirdiği hayallerini ifade etmede şiiri araç olarak kullanan bir âşık izlenimi verirken Bâkî en güzel şiiri

yazma tutku ve gayesiyle aşk olgusunu şiirin malzemesi olarak kullanan bir şair portresi çizmektedir. Diğer bir ifadeyle Fuzûlî aşkın şairi, Bâkî şiirin âşığı edasıyla şiir söylemektedir. Bu durumun doğal bir neticesi olarak kendini, ele aldığı aşkın bir tarafı olan âşık mesabesinde tahayyül eden Fuzûlî dert, ıstırap ve acı içerisinde mutlak aşkın tecrübesiyle meşgul iken tevazu sahasından pek fazla dışarı çıkmayan bir tavır içerisinde. Bâkî ise büyük şair olma iddiasında kendini övmeye o derece ileri gitmektedir ki bu kendini beğenme ve büyük görme durumu tefahür olarak adlandırılacak alanın çok ötesinde tekebbür addedilecek bir alana işaret etmektedir. Bu çalışmada, söz konusu şairler ve şiirleri ile ilgili bu mülâhazalar, şairlerin mahlas beyitleri merkeze alınarak ve doğruluk veya gerçeklik noktasında sosyal bilimlerin genel özellikleri çerçevesinde belli nesnel ölçütlere dayandırılmakla birlikte genel anlamda öznel nitelikte birtakım yorum ve çıkarımlara dayalı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- AHMED GAZÂLÎ. (2008). *Âşıkların Hâlleri Sevânihu'l Uşşâk*. (Çev. T. Koç-M. Çetinkaya). Ankara: Hece Yayınları.
- AKYÜZ, K., BEKEN, S., YÜKSEL, S. ve CUNBUR, M. (1990). *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BAYRAM, Y. (2005). 16. Yüzyılda Bazı Divan Şairlerinin 'Şiire ve Okura Dair' Görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 168, 79-106.
- DEVELLİOĞLU, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, M. N. (1996). Fuzûlî'nin Poetikası. *İlmî Araştırmalar*, 2, 47-72.
- GÖLPINARLI, A. (2016). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KÜÇÜK, S. (2015). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PARLATIR, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- ŞENTÜRK, A. A. ve KARTAL, A. (2005). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TARLAN, A. N. (2001). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- YILDIRIM, A. (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.